

GOGA

F. M. Dostojevski

Peterburški letopis

Bele noči

PETERBURŠKI LETOPIS

13. aprila 1847

Pravijo, da je v Peterburgu pomlad. Kaj res? No, morda pa res. Vsi spomladanski znaki so tu. Polovica mesta ima gripo, druga polovica pa vsaj smrka, če ne drugega. Takšni darovi matere narave prepričljivo pričajo o njenem preporodu. Torej imamo res pomlad! Tradicionalni čas ljubezni! A čas ljubezni in čas pesnjenja, pravi pesnik, ne nastopita hkrati, in hvala bogu. Zbogom pesnjenje, zbogom proza, zbogom literarne revije – z idejno usmeritvijo ali brez, zbogom časopisi, *mnenja*, *nekaj*, zbogom literatura – in odpusti nam! Odpusti nam naše prestopke, tako kot mi tebi odpuščamo tvoje!

A kako to, da smo že kar na začetku spregovorili o literaturi? Ne znam vam povedati, gospoda. Najtežja, najprej je treba odvreči najtežja bremena. Nekako smo le sklenili literarno sezono – in to je dobra stvar! Čeprav pravijo, da je to zelo naravno breme. Kmalu, morda že čez kakšen mesec, bomo zvezali naše revije in knjige v sveženj, ki ga bomo razvezali šele septembra, nič prej. Takrat se bo zagotovo našlo kakšno dobro čtivo, in to kljub reklu, da preveč dobrega škoduje. Zaprli se bodo naši saloni, ukinile se bodo *večerne zabave*, dnevi bodo postali daljši in mi ne bomo več tako prijetno zehali v

zadušljivih prostorih, ob elegantnih kaminih, kjer avtorji izkoriščajo našo nedolžnost in nam prebirajo ali recitirajo svoje povesti, ne bomo poslušali grofa de Suzorja, ki je šel v Moskvo rahljat slovanofilske običaje, za njim pa se je, gotovo z istimi nameni, odpravil še Guerra. Ja, skupaj z zimo se bomo znebili marsičesa, mnogih stvari več ne bo, marsičesa ne bomo počeli; poleti ne nameravamo početi ničesar. Utrujeni smo, moramo si odpočiti. Ne pravijo kar tako, da je Peterburg zelo evropsko, zelo poslovno mesto. Tako veliko je naredilo, pustite mu zdaj, da si odpočije na svojih dačah, v svojih gozdovih; Peterburg potrebuje gozd, vsaj poleti. To je samo v Moskvi tako, da ljudje »počivajo pred delom«. Peterburg počiva po delu. Vsako leto si na počitnicah uredi misli; morda prav zdaj že razmišlja, kaj bo počel prihodnjo zimo. V tem smislu je zelo podoben pisatelju, ki sam sicer še ni ničesar napisal, a ima brata, ki se že vse življenje spravlja k pisanju romana. A ko se odpravljamo na novo pot, se moramo ozreti na staro, že prehojeno, in se vsaj od nečesa posloviti, se vsaj še enkrat ozreti na to, kar smo naredili, kar nas še posebej razveseljuje. Pa poglejmo: kaj vas še prav posebej razveseljuje, vas, naklonjeni bralec? Pravim »naklonjeni«, saj bi sam na vašem mestu že zdavnaj nehal brati feljtone – feljtone nasploh, tegale pa še posebej. Nehal bi jih brati tudi zato, ker me – pa vas, kot je videti, tudi – nič preteklega kaj posebej ne razveseljuje. Smo kot nekakšni garači, ki nosimo breme, ki smo si ga prostovoljno oprtali na ramena, ki so neskončno vesela, da ga bodo lahko po evropsko in z zahtevano spodobnostjo pritovorila vsaj do poletne sezone. Česa vsega si ne naprtimo kar tako, iz golega

posnemanja! Poznal sem recimo gospoda, ki se kljub vsej plundri nikakor ni mogel odločiti, da bi si nadel galoše, in ki si kljub ostremu mrazu nikakor ni zmozel obleči krznenega plašča: ta gospod je nosil plašč, ki je tako lepo poudarjal njegov pas, ki mu je dajal tak pariški pridih, da se preprosto ni mogel prisiliti, da bi si oblekel krznen plašč ali da bi svoje hlače iznakazil z galošami. Res je sicer, da je bil evropeizem za tega gospoda omejen na lepo skrojeno obleko, zato je tudi ljubil Evropo in njeno razsvetljenstvo; a naposled je sam postal žrtev tega svojega evropeizma in je v oporoki zapisal, da ga morajo pokopati v njegovih najboljših hlačah. Pokopali so ga marca, ko so na ulicah začeli prodajati pečene škrjančke.

Imamo pa recimo tudi odlično Italijansko opero, ki bo naslednje leto če že ne še boljša, pa vsaj razkošnejša. Ne vem, zakaj, a zdi se mi, da to Italijansko opero vzdržujemo zaradi prestiža, kot da bi šlo za nekakšno dolžnost. Če že nismo zehali (meni se sicer zdi, da smo malo vseeno tudi zehali), smo se pa vsaj vedli tako vljudno in uglajeno, tako pametno smo svoja mnenja zadrževali zase, tako učinkovito smo zatirali svoje navdušenje, da smo delovali že skoraj zdolgočaseno in zaskrbljeno. Nikakršnega namena nimam odkrito kritizirati naše sposobnosti živeti v tem svetu; v tem smislu je opera občinstvu prinesla veliko koristi, saj je naravno razdelila melomane na navdušence in na zgolj ljubitelje. Eni so se nagrmadili zgoraj, zaradi česar je tam zavladala takšna vročina, kot da smo v Italiji, drugi pa so sedeli v parterju, se popolnoma zavedali svoje veljave, veljave izobraženega občinstva, veljave tisočletne hidre, ki ima svojo težo, svoj značaj in svojo sodbo, in se

ničemur niso čudili, saj so vnaprej vedeli, da je prav to vrli-
na lepo vzgojenega, svetovljanskega človeka. Kar se nas
tiče, se strinjamo z drugim delom občinstva: umetnost
moramo ljubiti tiho, ne sme nas odnesti in ne smemo
pozabiti svojih obveznosti. Mi smo zaposleno ljudstvo,
včasih za gledališče niti nimamo časa. Toliko opravil nas
še čaka. Prav zato me jezijo gospodje, ki mislijo, da *mo-
rajo* biti vsi iz sebe, kot da so dolžni uravnovešati mnenje
občinstva s svojim *načelnim* entuziazmom. Kakorkoli
že, ne glede na to, kako sladko naša solistka Barsi in naša
tenorista Guasco in Salvi pojejo svoje rondoje, kavatine
in podobno, nas je opera zdelala kot nošenje drv: utrujeni
smo, iztrošeni, in če smo ob koncu sezone metalí šopke, je
bilo to že iz hvaležnosti, da gre sezona h koncu. Potem pa
je bil tu še Ernst ... Na tretjem koncertu se je končno zbral
ves Peterburg. Danes se poslavljamo od njega. Ali bo kaj
šopkov, pa še ne vemo.

A razveseljevala nas ni samo opera: razvedril je bilo
več. Recimo dobri plesi. Pa plesi v maskah. A čudežni
umetnik nam je pred kratkim na violini pokazal, kaj je to
pravi južni ples v maskah, in ker sem bil s to pripovedjo
zelo zadovoljen, se nisem udeležil naših sicer velecenjenih
severnih maškarad. Tudi cirkusi so poželi uspeh. Govori
se, da ga bodo poželi tudi drugo leto. Ste opazili, gospoda,
kako se preprosto ljudstvo zabava ob svojih praznikih?
Recimo v Letnem vrtu. Velika, strnjena množica se
premika umirjeno in uglajeno, vsi so v novih oblekah. Tu
in tam si žene trgovcev in mlada dekleta drznejo streti
kak orešček. Od nekod prihaja osamljena glasba, vse je v
znamenju pričakovanja nečesa, vsem se na obrazu zrcali

naivno vprašanje: Kaj pa zdaj? Je to vse? Kje bo morda porazgrajal pijani nemški čevljar, pa še to ne za dolgo. Množica pa je videti nekam nejevoljna zaradi teh novih navad, zaradi svojih velikomestnih zabav. Ne more, da ne bi sanjarila o trepaku in balalajki, o odpeti kmečki suknji z visokim ovratnikom in o neomejeni količini vina – skratka, o vsem, kjer bi si lahko dala duška in se sprostila po domače, po svoje. A ovirajo jo pravila spodobnosti, občutek neprimernosti, in uglajeno se razide, seveda tako, da na poti domov zavije še v gostilno.

Zdi se mi, da vse to nekoliko spominja na nas, gospoda. Mi seveda ne bomo naivno izrazili svojega začudenja, ne bomo vprašali: Je to vse? Ne bomo zahtevali več, saj zelo dobro vemo, da smo za svojih petnajst rubljev dobili evropski užitek – in to nam zadostuje. Poleg tega pa k nam prihajajo takšne patentirane zvezde, da se nimamo kaj pritoževati. Saj smo se vendar naučili, da nas nič več ne more začuditi. Če v operi ne poje Rubini, potem je škoda denarja, če pisatelj ni Shakespeare, potem je branje stran metanje časa. Naj Italija vzgaja umetnike, Pariz pa jim odpira vrata v svet. Zakaj bi mi izgubljali čas z nežnim vzgajanjem, izobraževanjem, spodbujanjem in uvajanjem v svet novih talentov, recimo pevcev? Saj nam jih pošiljajo od tam – izoblikovane in slavne. Kako pogosto se dogaja, da pisatelja njegova generacija ne razume in ga zavrača, po nekaj desetletjih, po dveh ali treh generacijah pa ga odkrijejo, najbolj poštene starčki pa le zmajujejo z glavami. Zelo dobro poznamo naš nacionalni značaj: pogosto smo nezadovoljni sami s sabo, pogosto se jezimo sami nase in na obveznosti, ki nam jih nalaga Evropa. Skeptiki smo;

zelo se trudimo biti skeptiki. Godrnjavo in čudaško se izogibamo entuziazma, varujemo pred njim svojo skeptično slovansko dušo. Včasih bi se sicer radi razveselili, a kaj, če se bomo razveselili nečesa, česar se ne bi smeli, če bomo udarili mimo? Kaj bodo rekli o nas? Nismo kar tako vzljubili lepih manir.

Sicer pa pustimo vse to; raje si zaželimo prijetno poletje, saj se vsi tako želimo pozabavati, si odpočiti. In kam bomo šli, gospoda? V Revel, v Helsingfors, na jug, v tujino ali zgolj na dačo? Kaj bomo tam počeli? Lovili ribe, plesali (poletni plesi so tako fini!), malo dolgčas pasli, ne zanemarjali pisarniških opravil v mestu in nasploh združevali prijetno s koristnim. Če bi radi brali, vzemite v roke zadnji dve številki revije *Sovremennik*, marčevsko in aprilsko, tam boste našli, kot verjetno veste, roman *Navadna zgodba* – preberite ga, če ga niste utegnili prebrati v mestu. To je dober roman. Mladi avtor ima dobro oko in veliko pameti; ideja se nam sicer zdi nekoliko zapoznela, papirnata, je pa spretno izpeljana. Avtorjeva trmasta želja, da ohrani svojo idejo in jo kar najbolj podrobno pojasni, roman sicer prežame s svojevrstnim dogmatizmom in suhoparnostjo, poleg tega pa ga celo nekoliko razvleče. Te pomanjkljivosti ne nadoknadi niti lahkoten, skorajda leteč slog gospoda Gončarova. Avtor verjame stvarnosti, upodablja ljudi takšne, kakršni so. Peterburške ženske mu še posebej uspejo.

Roman gospoda Gončarova je vsekakor zanimiv, a še zanimivejše je letno poročilo Društva obiskovanja revnih. Prav posebej nas je razveselil ta nagovor kar najširšega občinstva; veselimo se namreč slehernega združevanja moči, še zlasti z dobrimi nameni. V tem poročilu je kar nekaj

zanimivih dejstev. Najzanimivejše za nas je dejstvo o prazni blagajni društva. A obupavati nikakor ni treba: veliko je plemenitih ljudi. Naj omenimo samo nekega častniškega slugo, ki je društvu poslal dvajset rubljev v srebru; glede na njegove dohodke mora biti to pravo bogastvo. Zakaj ne bi vsi prispevali svojim prihodkom primerno? Društveni način razdeljevanja finančne pomoči je odličen in izraža njegovo prostovoljno filantropijo, ki odlično razume svoje poslanstvo. A, še nekaj o prisilni filantropiji. Pred kratkim smo se naključno sprehodili mimo knjigarne in v izložbi zagledali zadnjo številko *Jeralaša*. Tam je zelo verodostojno in jasno upodobljen prisilni filantrop, ki

Starega Gavrilo
za zmečkan *jabot*
useka v brk in gofljo,

na cesti pa ga nenadoma prevzame iskreno sočutje do bližnjega. O drugih ne bomo izgubljali besed, čeprav je tam veliko posrečenega, aktualnega. Če si gospod Nevahovič želi, mu v zvezi s filantropijo lahko povemo anekdoto.

Neki veleposestnik zagreto pripoveduje o svoji ljubezni do človeštva in o tem, kako dobro čuti potrebe svojega časa.

»Pri meni, gospod,« pripoveduje, »se služinčad deli na tri skupine: stari, častitljivi služabniki, ki so neoporečno in zvesto služili mojemu očetu in dedu, sodijo v prvo skupino. Oni živijo v svetlih sobah, ki so čiste in udobne, in jejo tisto, kar ostane na gospodarjevi mizi. Druga skupina so služabniki, ki niso ne častitljivi ne zaslužni, a so sami po sebi dobri ljudje; njih imam v skupni svetli sobi, ob praznikih pa dobijo piroge. Tretja skupina pa so nizkotneži,

sleparji in vsakršni kradljivci; njim ne dajem pirogov, ob sobotah pa jih učim moralnih pravil. Psi si zaslužijo pasje življenje! Navadni sleparji so!«

»Pa jih je veliko v prvih dveh skupinah?« so vprašali veleposestnika.

»Če po pravici povem ...« je odgovoril v rahli zadregi, »zaenkrat še niti enega ... Ljudstvo je razbojniško in kradljivo ... takšno, da si ne zasluži nikakršne filantropije.«

27. aprila 1847

Še pred kratkim si prebivalca Peterburga nisem mogel predstavljati drugače kot v halji, s čepcem na glavi in v neprodušno zaprti sobi, kjer mora nujno nekaj jemati po žlici na vsaki dve uri. Seveda niso bili vsi bolni. Nekaterim so to preprečevale obveznosti. Druge je reševal njihov močan organizem. A zdaj končno sije sonce in ta novost nedvomno prekaša vsako drugo. Okrevajoči omahuje: neodločno si sname čepec, se globoko zamišljen uredi in naposled končno le odloči, da se gre sprehodit – seveda oborožen do zob: v topli jopici, plašču, galošah. Prijetno ga osupne topel zrak, nekakšna prazničnost ulične gneče, oglušujoče potrkavanje kočij po golih tlakovcih. Na Nevskem prospektu okrevajoči končno začne goltati nov prah. Srce mu začne razbijati in nekaj podobnega nasmehu mu skrivi ustnice, ki so bile do zdaj vprašujoče in nezaupljivo stisnjene. Prvi peterburški prah po blatnem potopu in nečem skrajno mokrem v zraku v sladkosti seveda nikakor ne zaostaja za davnim dimom domačih

ognjišč, in sprehajalec, ki mu nezaupljivost počasi izginja z obraza, se naposled le odloči, da se bo naužil pomladi. Na splošno je v prebivalcu Peterburga, ki se odloči, da bo užival v pomladi, nekaj tako dobrodušnega in naivnega, da ne moreš, da ne bi delil z njim njegovega veselja. Ko sreča prijatelja, celo pozabi na svoje običajno vprašanje: *Kaj je novega?* in ga zamenja z drugim, veliko zanimivejšim: *Kako vam je kaj vseč ta dan?* Znano je namreč, da je po tistem o vremenu, sploh kadar je to grdo, najbolj žaljivo vprašanje v Peterburgu prav – *Kaj je novega?* Pogosto sem opazil, da kadar se dva peterburška prijatelja kje srečata, se pozdravita in se nato v en glas vprašata *Kaj je novega?*, v njunih glasovih zazveni globoka otožnost, in to neodvisno od intonacije, s kakršno sta začela svoj pogovor. Res, v to peterburško vprašanje se je zažrl popoln brezup. A najbolj žaljivo je to, da to pogosto sprašuje povsem ravnodušen človek, avtohtoni Peterburžan, ki odlično pozna običaje in vnaprej ve, da mu ne bodo odgovorili, da novega ni, da je že skoraj tisočkrat ali pa celo malo več kot tolikokrat popolnoma neuspešno zastavil to vprašanje in se je s tem že davno sprijaznil – a vseeno še vedno sprašuje isto, in videti je, kot da ga zanima, kot da ga nekakšna spodobnost žene, da bi tudi on sodeloval v kakšni javni zadevi in da bi tudi on delil interese javnosti. A javni interesi ... javni interesi seveda so, nič ne rečem. Vsi goreče ljubimo domovino, ljubimo naš rodni Peterburg, radi se malo pozabavamo, če že ravno tako nanese: skratka, veliko je javnih interesov. A pri nas so vseeno bolj razširjeni *krožki*. Znano je celo, da ves Peterburg ni nič drugega kot skupek ogromnega števila majhnih krožkov, od katerih ima vsak

svoj statut, svoja pravila, svoje zakone, svojo logiko in svoj orakelj. To je na neki način produkt našega nacionalnega značaja, ki se še malo ogiba družabnega življenja in ga vleče domov. Poleg tega je družabno življenje cela umetnost, treba je izpolniti en kup pogojev – skratka, doma je bolje. Doma je bolj naravno, ne potrebuješ nobene umetnosti, bolj umirjeno je. V krožku vam bodo hitro odgovorili na vprašanje: *Kaj je novega?* Vprašanje takoj dobi osebni prizvok, odgovorili vam bodo s spletko, z zehanjem ali pa z nečim, od česar boste vi sami cinično in patriarhalno zazehali. V krožku lahko kar najbolj spokojno in sladkobno preživite svoje življenje – med spletkami in zehanjem – prav do tistega trenutka, ko bosta gripa ali tifus obiskala vaše domače ognjišče in se boste od njega poslovili stoično, ravnodušno in v srečnem nepoznavanju tega, kako ste do takrat živeli in zakaj tako. Umrli boš v temi, ob mraku, na cmerast dan brez prave svetlobe, popolnoma osupel, kako se je lahko vse tako obrnilo, da si živel (zdi se, da vendarle si), nekaj dosegel, zdaj pa moraš neznano zakaj zapustiti ta prijetni in spokojni svet in se preseliti v lepšega. V nekaterih krožkih sicer intenzivno debatirajo o nečem pomembnem; zbere se nekaj zelo motiviranih, izobraženih in dobrohotnih ljudi, ki brez milosti izženejo vse nedolžne užitke, recimo spletkarjenje in preferans (to seveda ne velja za literarne krožke), in z nedoumljivo vnemo razpravljajo o različnih pomembnih stvareh. Ko vse pretehtajo, se pogovorijo, rešijo nekaj splošnokoristnih vprašanj in drug drugega o vsem prepričajo, se ves krožek pogrezne v nekakšno razdraženost, v nekakšno neprijetno sproščenost. Naposled se vsi razjezijo drug

na drugega, izrečenih je par jedkih resnic, izpostavi se nekaj odrezavih in širokopoteznih oseb, nakar – nakar se stvar konča tako, da se vse razleze, umiri, se napije močne zdrave pameti in počasi zdrsne v krožek prvega zgoraj opisanega tipa. Takšno življenje je seveda prijetno, a naposled postane zoprno, že kar žaljivo zoprno. Meni je denimo naš patriarhalni krožek zoprn zato, ker se v njem vedno rodi in izoblikuje neki skrajno neznosen gospod. Gospôda, tega gospôda tudi vi zelo dobro poznate: ime mu je legija. To je gospod, ki ima *dobro srce* in nič drugega kot le *dobro srce*. Kot da bi bilo to nekaj čudnega – imeti v naših časih dobro srce! Kot da bi ga bilo, ne nazadnje, tako zelo treba imeti, to večno dobro srce! Ta gospod, ki ima to čudovito lastnost, stopa v svet popolnoma prepričan, da je njegovo dobro srce dovolj za to, da bo vedno srečen in zadovoljen. Tako je prepričan o uspehu, da je, ko se je odpravljal na svojo življenjsko pot, zanemarljivo čisto vsa druga sredstva. V ničemer ne pozna ne mere ne uzde. Do konca je odkritosrčen, ničesar ne skriva.

Ta človek je neverjetno nagnjen k temu, da bo v hipu nekoga vzljubil in se z njim spoprijateljil, hkrati pa je popolnoma prepričan, da ga bodo vsi še v istem hipu vzljubili nazaj, in sicer že samo zaradi tega, ker je on vzljubil njih. Njegovemu dobremu srcu se niti ne sanja, da nekoga močno vzljubiti ni dovolj, da ga je treba še znati prisiliti, da on vzljubi tebe, brez tega namreč ni nič, brez tega življenje ni za živeti – ne njegovemu ljubečemu srcu ne tistemu nesrečniku, ki ga je naivno izbral za predmet svoje nezadržne navezanosti. Če si tak človek omisli prijatelja, se ta prijatelj takoj spremeni v kos pohištva, v

nekaj podobnega pljuvalniku. Vse, vse, *vsaj nesnaga, ki jo nosi v sebi*, kot pravi Gogolj, vse leti z njegovega jezika v prijateljevo srce. Prijatelj je dolžan vse poslušati, in to z naklonjenostjo. Če so ga v življenju prevarali, če ga je prevarala ljubica, če je izgubil pri kartanju, mora takoj kot medved, nepovabljen, vdreti v prijateljevo dušo in vanjo brez vsakršnih zavor izliti vse svoje trivialnosti, pri čemer pogosto sploh ne opazi, da prijatelja boli glava od lastnih skrbi, da so mu pomrli otroci, da je ženo doletela nesreča, da je, ne nazadnje, do grla sit prav njega, tega gospoda z ljubečim srcem, in da mu delikatno namiguje, da je zunaj čudovito vreme, ki bi ga lahko nemudoma izkoristil za samotni sprehod. Če se bo zaljubil v žensko, jo bo s tem svojim značajem tisočkrat razžalil, razžalil jo bo, preden bo to začutil v svojem ljubečem srcu – preden bo opazil (če je seveda zmožen opaziti), da ta ženska hira od njegove ljubezni, da ji je, ne nazadnje, nagnusno, odbijajoče biti z njim in da je s svojimi agresivnimi nagnjenji zastrupil njeno življenje. Ja! Le v samotni, v kotu, še bolj pa v krožkih nastaja ta čudoviti tvor narave, ta *vzorec našega neobdelanega gradiva*, kot temu pravijo Američani, ki se ga umetnost še ni dotaknila, v katerem je vse naravno, vse je čista samoniklost, brez uzde in brez mere. Ta človek v svoji nedolžnosti pozablja oziroma niti ne slutiti, da je življenje cela umetnost, da življenje pomeni iz samega sebe narediti umetniško delo; da se njegov zaklad, njegov kapital, njegovo dobro srce le v skupnih interesih, v razumevanju celotne družbe in njenih neposrednih zahtev lahko oblikuje v drag, neponarejen diamant – ne pa v dremavosti, v ravnodušju, ki vodi do razpada družbe.

Ljubi bog! Kam so izginili starodavni zločinci starodavnih melodram in romanov, gospoda? Kako lepo je bilo, ko so še živeli na svetu! Lepo tudi zato, ker se je takoj, čisto blizu znašel najkrepstnejši človek, ki je naposled branil nedolžnost in kaznoval zlo. No, a ta zločinec, ta *tiranno ingrato*,¹ se je že rodil kot zločinec, popolnoma izoblikovan po nekakšni skrivnostni predestinaciji usode. V njem je bilo vse poosebljenje zločinstva. Že v materinem trebuhu je bil zločinec. Še več: njegovi predniki, ki so gotovo slutili, da bo prišel na svet, so namenoma izbrali *priimek*, ki bi kar najbolj ustrezal socialnemu statusu njihovega bodočega potomca. In tako ste že po priimku vedeli, da ta človek hodi okrog z nožem in kolje ljudi, kar tako, zastonj, sam bog ve, zakaj. Kot da bi bil stroj za klanje in požiganje. To je bilo dobro! No, vsaj logično. Zdaj pa sam bog ve, o čem govorijo pisatelji. Zdaj je kar naenkrat tako, da se najkrepstnejši človek, in to kakšen – tak, ki je najmanj zmožen zločina, nenadoma izkaže za popolnega zločinca, in tega niti sam ne opazi. Najbolj zoprno pa je to, da ni nikogar, ki bi to opazil, nikogar, ki bi mu to povedal, in glej, ta človek živi dolgo, častivredno, in naposled umre s takšnimi častmi, ob takšnih slavospevih, da mu kar zavidaš, pogosto ga iskreno in nežno objokujejo, in kar je najbolj smešno – objokuje ga celo njegova žrtev. A kljub temu je na svetu včasih toliko razsodnosti, da čisto zares ne veš, kako se je lahko vsa stlačila med nas. Samo pomislite, koliko se je rodi v prostem času, da bi bili ljudje srečni! Recimo, kot primer, nedavni dogodek: moj dober

1 Nehvaležni tiran (it.).

znanec, nekdanji podpornik in celo nekakšen pokrovitelj Julijan Mastakovič se misli oženiti. Če sem iskren, se je težko ženiti v bolj pametnih letih. Ni se še oženil, do svatbe so še trije tedni, a on vsak večer obleče svoj beli telovnik, lasuljo, vsa odlikovanja, kupi šopek in čokoladne bombone ter gre ugajat Glafiri Petrovni, svoji nevesti, sedemnajstletnemu dekletu, utelešenju nedolžnosti in popolnega nepoznavanja zla. Že samo misel na to slednje izzove večplasten nasmeh na osladnih ustih Julijana Mastakoviča. Ne, v podobnih letih se je celo prijetno ženiti! Po mojem – če smo že začeli o tem – je to nespodobno početi v mladosti, se pravi pred petintridesetim letom. Vi-harna strast! Zdaj, ko jih ima pa človek že skoraj petdeset – ustaljenost, spodobnost, manire, fizična in moralna zaokroženost –, pa ni nič boljšega kot to! In kakšna ideja! Človek je živel, dolgo je živel in naposled požel ... In zato sem bil resnično osupel, ker je Julijan Mastakovič zadnjič zvečer hodil po svojem kabinetu z rokami za hrbtom in s tako kalnim in umazano skisanim izrazom na obrazu, da če bi bilo v značaju tistega uradnika, ki je sedel v kotu kabineta, prilepljen k neskončno nujni zadevi, karkoli sladkega, bi se takoj skisalo, in to neizogibno. Od samega pogleda njegovega pokrovitelja. Šele zdaj razumem, za kaj je šlo. V resnici mi niti ni do tega, da bi razlagal; šlo je namreč za nekaj tako trapastega, da plemenito mislečim ljudem še na misel ne bi prišlo. Na Gorohovi je v četrtem nadstropju, ki gleda na ulico, neko stanovanje. Nekoč sem ga celo sam hotel najeti. Zdaj ga najema žena nekega prisednika oziroma nekdanja žena prisednika, ki je zdaj vdova in pravzaprav zelo lepa mlada dama; prijetno jo je

pogledati. No, in Julijan Mastakovič se je ves čas trpinčil z vprašanjem, kako bi stvar uredil tako, da bi tudi po poroki lahko še naprej, čeprav redkeje, ob večerih zahajal k Sofji Ivanovni, da bi se z njo pogovarjal o njeni zadevi na sodišču. Sofja Ivanovna je namreč že pred dvema letoma vložila neko prošnjo, njen pravni zastopnik pa je Julijan Mastakovič, ki ima zelo dobro srce. No, in zaradi tega so se na njegov solidni obraz naselile takšne gube. Naposled si je oblekel svoj beli telovnik, vzel šopek in čokoladne bonbone ter se z veselim izrazom na obrazu odpeljal h Glafiri Petrovni. »Tudi takšna sreča doleti človeka,« sem pomislil, ko sem obujal spomine na Julijana Mastakoviča. »Že v cvetu priletnosti človek najde prijateljico, ki ga popolnoma razume, sedemnajstletno dekle, nedolžno, izobraženo, ki je komaj pred enim mesecem zapustilo internat. In tako bo človek živel, preživel bo življenje v sreči in zadovoljstvu!« Zvila me je zavist! Takrat je bil dan umazan in medel. Hodil sem po Senenem trgu. A jaz sem feljtonist, gospoda, jaz vam moram pripovedovati o najbolj svežih novostih, najbolj *pereče aktualnih* – moral sem uporabiti ta starodavni, častitljivi okrasni pridevek, ki je bil verjetno ustvarjen v upanju, da bo prebivalec Peterburga kar zatrepetal od veselja ob kakšni *pereče aktualni* novici, denimo ob tem, da gre Jenny Lind v London. A kaj bo peterburškemu bralcu Jenny Lind, ko pa ima polno svojih zanimivosti ... A svojih stvari, gospoda, v bistvu sploh nima. Ničesar. Hodil sem, kot rečeno, po Senenem trgu in razmišljal, kaj bi napisal. Razžirala me je otožnost. Bilo je vlažno, megleno jutro. Peterburg je vstal jezen in zlovoljen, kot kakšna razdražena devica, ki

je porumenela od togote zaradi včerajšnjega plesa. Zlovoljen je bil od nog do glave. Se ni naspal, mu je prekipel žolč, se je prehladil in je staknil nahod, je prejšnji večer kot kak smrkavec izgubil pri kartah tako hudo, da je zjutraj vstal s popolnoma praznimi žepi, je bil jezen na lahkomiselnne, razvajene žene, na lene in neotesane otroke, na neobrito surovo služabniško sodrgo, na židovske upnike, na nizkotne svetnike, opravljivce in najrazličnejše ovaduhe – to je težko reči, a zlovoljen je bil tako, da je bilo žalostno gledati njegove vlažne, ogromne zidove, njegove marmorje, reliefe, kipe, stebre, ki so se tudi nekako jezili na slabo vreme, se od mrzle vlage tresli in šklepetali z zobmi, gol, moker granit pločnikov, ki so kot nalašč razpokali pod nogami pešcev, in ne nazadnje same pešce, bledozelene, mrke, nekam grozno srdite, večinoma lepo in gladko obrite, ki so hiteli po opravkih. Ves peterburški horizont je bil videti kislo, tako kislo ... Peterburg je bil namrgoden. Videlo se je, da si je neverjetno želel, kot je to v takšnih primerih značilno za jezljive gospode, usmeriti vso svojo otožno nejevoljo na koga, ki bi mu po naključju prišel nasproti, si s kom skočiti v lase, se dokončno spreti, ošteti koga brez vsakršnih zadržkov, potem pa kam pobegniti in sploh za noben denar ne ostati v tem surovem ingermanlandskem močvirju. Celó sonce, ki se je ponoči po nekakšni nujnosti umaknilo k nasprotnemu polu in je zdaj s prijaznim nasmehom, z bujno ljubeznijo hitelo objet in poljubit svojega bolnika, razvajenega otročiča, se je ustavilo na pol poti; osuplo in z obžalovanjem je pogledalo nezadovoljnega godrnjavca, nergavega, mršavega otroka, in se žalostno skotalilo za svinčene oblake. Le en

svetal in vesel žarek je, kot da bi si želel k ljudem, za hip živahno prodril skozi vijoličasto meglo, razigrano zaplesal po strehah hiš, poblisnil po mračnih, z vlago prežetih zidovih, se zdrobil na tisoče isker v vsaki dežni kaplji in izginil, kot da bi ga užalila njegova lastna samota – izginil je kot nenadno navdušenje, ki je nehote zašlo v skeptično slovansko dušo, ta pa ga je še isti hip od sramu zatajila. In v Peterburgu se je nemudoma razširil kar najbolj duhomoren mrak. Mestna stolpna ura je odbila eno popoldan in zdelo se je, da niti sama ne razume, s kakšno pravico jo silijo, da v takšni temi odbije to uro.

Takrat pa sem naletel na pogrebni sprevod, in kot feljtonist sem se takoj spomnil, da sta gripa in vročina tako rekoč aktualno peterburško vprašanje. To je bil razkošen pogreb. Junak sprevoda se je v bogati krsti, slavnostno in dostojno, z nogami naprej, odpravljal v najudobnejše stanovanje na svetu. Dolga vrsta kapucinov, ki je s težkimi škornji lomila raztreseno smrečje, je zakadila vso ulico. Klobuk s perjanico, ki je ležal na krsti, je v skladu z bontonom mimoidočim sporočal dostojanstvenikov čin. Odlikovanja so na blazinah tekla za njim. Ob krsti je krčevito jokal neutolažljiv, že osivel polkovnik, verjetno pokojnikov zet, morda pa celo njegov polbrat. V dolgi vrsti kočij so, kot je treba, tu in tam zablislili pretirano žalujoči obrazi, šumelo je nezamirajoče obrekovanje, otroci v belih *pleureuses* pa so se veselo smejali. Postal sem žalosten, nejevoljen, zato sem, čeprav nisem imel koga ošteti, z najbolj oštevajočim izrazom in celo globoko užaljen pozdravil prijaznost nekega štirinožno flegmatično-odrevenelega konja, ki je krotko stal v vrsti, že nekaj

časa žvečil zadnji šop sena, ukradenega s soslednjega voza, in ki se je iz dolgčasa odločil, da se bo pozabaval, da bo izbral najbolj mrkega in zaposlenega mimoidočega (za kakršnega je očitno imel mene), ga narahlo zgrabil za ovratnik ali rokav, ga potegnil k sebi, potem pa, kot da se ne bi nič zgodilo, meni, ki sem trznil in se zbudil iz jutranje zamišljenosti, pokazal svoj kreposten in bradat gobec. Ubogo kljuse! Prišel sem domov in hotel sestri za svoj letopis, a sem, še sam ne vem, kako, odprl revijo in začel brati neko povest.

Ta povest je govorila o neki moskovski družini iz srednjih, neizobraženih krogov. Govorila je tudi o ljubezni, a o ljubezni jaz ne maram brati, gospoda, za vas pa ne vem. Med branjem sem se skorajda preselil v Moskvo, mojo daljno domovino. Če te povesti še niste brali, gospoda, jo preberite. Kaj naj vam torej povem, kaj naj vam povem novega, boljšega? Da na Nevskem prospektu cvetijo novi omnibusi, da so se vsi ves teden ukvarjali z Nevo, da v salonih ob določenih dneh še kar naprej zehajo in nepotrpežljivo čakajo poletje. Je to tisto? A tega ste vsi že davno sili, gospoda. Pravkar ste prebrali opis severnega jutra. Kajne, da imate dovolj otožnosti? Potem pa ob dežju, ob takšnem deževnem jutru raje preberite to povest o mali moskovski družini in o razbitem družinskem ogledalu. V otroštvu sem dejansko videl to bedno Ano Ivanovno, mater družine, pa tudi Ivana Kiriliča poznam. Ivan Kirilovič je dober človek, le kadar je v elementu, kadar ga ima pod kapo, rad zbija šale. Njegova žena je recimo bolna in se ves čas boji smrti, on pa se v družbi začne smejati in po ovinkih, za hec, začne o tem, kako se bo, ko bo ovdovel,

še enkrat poročil. Žena se zadržuje, zadržuje, se tu in tam zasmeji, prisiljeno, kaj pa naj drugega – ima pač takšnega moža. Ali pa se je razbil čajnik. Res je, čajnik nekaj stane, a vseeno je mučno, ko te v družbi začne mož grajati in ti očitati nerodnost. Potem pa je prišel pust. Ivana Kiriloviča ni bilo doma. Pri starejši hčeri Olenjki se je, nekako na skrivaj, zbralo veliko mladih prijateljic. Bilo je tudi kar precej mladeničev, bili so razposajeni otroci in še neki Pavel Lukič, ki je bil kot iz kakšnega romana Walterja Scotta. Ta Pavel Lukič je vse vznemiril z domisljico, da bi se šli slepe miši. Bolna Ana Ivanovna je nevšečnosti že vnaprej slutila, a je zaradi vsesplošne želje te slepe miši dovolila. Ah, gospoda, natanko petnajst let je minilo, odkar sem se šel slepe miši! To ti je igra! In ta Pavel Lukič! Sašenjka, črnooka Olenjkina prijateljica, ve, zakaj se stiska k steni, se vsa trese od pričakovanja in šepeta, da je konec z njo. Strašen je ta Pavel Lukič, zdaj ima pa še oči zavezane. Majhni otroci so se zbasali v kot pod stol in zašumeli ob ogledalu; Pavel Lukič se je pognal v smeri šuma, ogledalo se je zamajalo, skočilo iz zarjavelih tečajev, poletelo čez njegovo glavo, udarilo ob tla in se razletelo na tisoče drobnih koščkov. Ko sem to bral, se mi je zdelo, da sem ga jaz razbil! Da sem jaz kriv! Ana Ivanovna je prebledela; vsi so se razbežali, vse je prevzel paničen strah. Kaj se bo zgodilo? Nepotrpežljivo in v strahu sem čakal na prihod Ivana Kiriloviča. Razmišljal sem o Ani Ivanovni. Vrnil se je opolnoči, vinjen. Na vratih ga je pričakala babica kača-ovaduhinja, starodavni moskovski tip, in mu nekaj šepetaje povedala, verjetno o *nesreči*, ki se je zgodila. Začelo mi je razbijati srce, in nenadoma je prišla nevihta, najprej je zašumela in

zagrmela, potem je počasi pojenjala. Zaslišal sem glas Ane Ivanovne – saj res, kaj bo z njo? Čez tri dni je obležala v postelji, čez mesec dni je umrla od jetike. Kar tako, zaradi razbitega ogledala? Je to sploh mogoče? A vendarle je umrla. Nekakšna dickensonovska milina prežema opis zadnjih minut tega tihega, zakotnega življenja!

Potem pa še Ivan Kirilovič, ta vam je pravi. Skoraj se mu je zmešalo. Sam je tekel v lekarno, se prepiral z doktorjem in ves čas tarnal, s kom ga je pustila žena. Ja, marsičesa sem se spomnil. Tudi v Peterburgu je veliko takšnih družin. Enega Ivana Kiriloviča sem celo osebno poznal. Pa tudi sicer jih je povsod polno. O tej povesti sem, gospoda, začel zato, ker sem vam tudi sam hotel povedati neko povest ... A raje kdaj drugič. In ko smo že ravno pri literaturi: slišali smo, da jih je zelo veliko zadovoljnih z zimsko literarno sezono. Glasnih vzklikov ni bilo, pa tudi kakšne posebne odrezavosti in sporov zob za zob ne, čeprav se je pojavilo nekaj novih časopisov in revij. Vse se dela nekako bolj resno, strožje: v vsem je več harmonije, zrelosti, premišljenosti in sloge. Drži, Gogoljeva knjiga je res vzdignila veliko prahu na začetku zime. Še zlasti nenavaden je enodušen odziv nanjo skoraj vseh časopisov in revij, ki si sicer v svojih usmeritvah vedno nasprotujejo.

Joj, pozabil sem glavno. Ves čas pripovedovanja sem imel to v glavi, potem pa sem pozabil. Ernst bo še koncertiral. Denar bo namenjen Društvu obiskovanja revnih in Germanskemu dobrodelnemu društvu. Ni treba posebej omenjati, da bo gledališče polno – o tem namreč ni dvoma.

11. maja 1847

Veste, gospoda, koliko v naši širni prestolnici pomeni človek, ki ima vedno na zalogi kakšno novico, ki je še nihče ne pozna, poleg tega zna pa še lepo pripovedovati? Po mojem je skoraj velik človek; vsekakor pa drži, da je bolje imeti na zalogi novico kot pa kapital. Ko Peterburžan izve kakšno izjemno novico in jo hiti povedat, že vnaprej čuti nekakšno duhovno naslado, glas mu popušča in se trese od zadovoljstva, njegovo srce pa se topi v rožnatem maslu. Dokler še ni sporočil svoje novice, dokler še drvi k prijateljem čez Nevski prospekt, je popolnoma osvobojen vseh svojih nadlog, premagal je (dokazano) celo najbolj zakrknjene bolezni, celo z veseljem je odpustil svojim sovražnikom. Neskončno je pomirjen in velik. Zakaj? Zato, ker peterburški človek ob takšnih svečanih trenutkih prepozna vse svoje dostojanstvo, vso svojo pomembnost in si jo tudi prizna. A to še ni vse. Jaz, pa tudi vi, gospoda, verjetno poznate veliko gospodov, ki jih – če ne bi šlo res za ekstremne okoliščine – ne bi še drugič spustili v svojo vežo, v goste k svojemu služabniku. Se res ne spodobi! Gospod sam razume, da je kriv, in zelo spominja na mrcino, ki je povescila rep in ušesa in čaka na drugo priložnost. In potem ta trenutek nastopi: taisti gospod pogumno in samozadovoljno pozvoni na vaših vratih, gre mimo začudenega lakaja, vam neprisiljeno in s sijočim obrazom poda roko, vam pa je takoj jasno, da ima do tega vso pravico, saj prihaja z novico, splotko ali z nečim zelo prijetnim – če ne bi bilo tako, si namreč ta gospod ne bi

upal k vam. In vi ob poslušanju ne skrivate zadovoljstva, čeprav morda sploh niste podobni tisti svetovljanski dami, ki ni marala nikakršnih novic, a je vseeno z zanimanjem poslušala anekdoto o tem, kako je žena, ki je učila otroke angleščino, našeškala moža.²

Spletke nam teknejo, gospoda! Pogosto sem razmišljal, da če bi se pri nas v Peterburgu pojavil takšen talent, ki bi odkril nekaj novega v vsesplošno zadovoljstvo, nekaj takšnega, česar ni bilo še v nobeni drugi državi – vam povem, da ne vem, koliko denarja bi si nagrebel ta človek. A mi smo še vedno zadovoljni s svojimi diletantskimi zabavljači, priskledniki in šaljivci. Se pa med njimi najdejo tudi mojstri! Neverjetno, kako je ustvarjena človeška narava! Nenadoma, in to nikakor ne iz kakšne nizkotnosti, človek postane ne človek, ampak mušica, kar najbolj preprosta in majhna mušica. Njegov obraz se spremeni, prekrije ga nekaj, kar ni vlaga, je pa podobno sijoče. Kar naenkrat postane neprimerljivo nižji od vas. Njegova samostojnost je povsem izničena. Gleda vas v oči čisto tako kot mali mops, ki čaka na kakšen priboljšek. Še več, kljub temu da ima na sebi čudovit frak, se bo v napadu prijaznosti ulegel na tla, veselo udarjal z repom, cvilil, vam lizal roko, priboljška se ne bo dotaknil do ukaza »jej«, vihal bo nos nad židovskim kruhom in – kar je najbolj zabavno in obenem še prijetno – ob tem ves čas ohranjal svoje dostojanstvo. Ohranjal ga bo, sveto in nedotakljivo, o čemer ste prepričani celo vi, in vse to kar najbolj naravno. Vi ste, seveda, Regulus poštenja, ali pa vsaj Aristid, skratka – umrli boste

2 Gogolj.

za resnico. Tega svojega človečka ste popolnoma prebrali, človeček pa vam tudi zagotavlja, da ničesar ne skriva, zaveda torej teče kot po maslu – in vam je lepo in človeček ohranja svoje dostojanstvo. Gre za to, gospoda, da vas hvali. Seveda ni lepo, da vas hvali kar naravnost, to je zoprno in grdo, a naposled vseeno ugotovite, da vas hvali pametno, da izpostavlja prav tisto, kar je vam samim pri sebi najbolj všeč. To pa pomeni, da imate opravka s pametjo, s taktom, z občutjem, s poznavanjem človeškega srca – on namreč v vas prepozna celo tisto, česar svet neupravičeno, iz zavisti, noče videti. Kako naj vem, si naposled rečete, morda pa se vseeno ne prilizuje, ampak je samo neskončno naiven in iskren? In zakaj bi, ne nazadnje, človeka zavrnilo že ob prvem vtisu? No, in tak človek dobi vse, kar je hotel dobiti, kot tisti židek, ki je prosil pana, naj ne kupi njegovega blaga, samo tega ne! Zakaj bi kupoval to blago? Naj pan samo pogleda v njegovo culico, naj pogleda, pa čeprav samo zato, da bo zamahnil z roko nad tem židovskim blagom in šel dalje. Žid razveže culo, pan pa kupi vse, kar mu je židek hotel prodati. Poleg tega pa človeček naše prestolnice nikakor ne deluje iz nizkotnosti. Zakaj take visokoteče besede? To nikakor ni nizkotna duša – to je pametna duša, prijetna duša, družabna duša, duša, ki rada prejema, iščoča duša, svetovljanska duša, ki sicer res nekoliko prehiteva, a je še vseeno duša – takšna kot mnoge druge, da ne rečem takšna kot vse. In to je prav fino tudi zato, ker bi brez nje, brez takšne duše, vsi umrli od puščobe ali pa požrli drug drugega. Dvoličnost, travestija, maska – to je grda stvar, se strinjam, a če bi se v tem trenutku vsi pokazali takšni, kakršni so, bi bilo zagotovo še veliko huje.

Vse te koristne misli so me obšle prav takrat, ko je šel Peterburg v Letni vrt in na Nevski prospekt pokazat svoje nove spomladanske kostime.

O bog, že samo o srečanjih na Nevskem prospektu bi lahko napisal celo knjigo. A vi, gospoda, vse to tako dobro poznate iz lastne prijetne izkušnje, da knjige, po mojem, ni treba pisati. Prešinilo me je nekaj drugega: to, da v Peterburgu ogromno zapravljajo. Zanimivo bi bilo vedeti, ali je v Peterburgu veliko takšnih, ki imajo vsega dovolj, se pravi premožnih ljudi, kot se temu reče. Ne vem, ali imam prav, ampak Peterburg je bil zame vedno (če dovolite primerjavo) kot mlajši sinček častitljivega očka, človeka starih časov – bogatega, darežljivega, preudarnega in skrajno dobrodušnega. Očka se je naposled upokojil, se naselil na deželi in je zdaj neskončno vesel, da v svojem zakotju lahko hodi okrog v bombažni suknji, ne da bi kršil pravila bontona. Sinčka pa je poslal v svet, sinček se mora učiti vseh znanosti, sinček mora postati mladi Evropejec, in očka, ki je sicer samo od daleč slišal za razsvetljenstvo, na vsak način želi, da bi bil njegov sinček razsvetljen mladenič. Sinček takoj usvoji osnove, se prepusti življenju, si omisli evropsko obleko, pusti brke in špansko bradico. Očka, ki sploh ne opazi, da je sinčku vse to stopilo v glavo, da je dobil izkušnje, da je postal samostojen, tako da želi, kakorkoli obrneš, živeti po svoje, in ki se je v dvajsetih letih iz izkušenj naučil več kot on, ki živi v skladu s pradedovimi običaji, v vsem svojem življenju, očka, ki je zgrožen že samo nad špansko bradico, ki vidi, kako sinček brez omejitev zajema iz globokega starševskega žepa, in ki poleg tega opazi še to, da je sinček tudi malo

razkolnik in da je zvit, ta očka zdaj renči, se jezi, za vse krivi razsvetljenstvo in Zahod, predvsem pa se pritožuje nad tem, da »kuro začenjajo učiti njena lastna piščeta«. A sinček mora živeti, in pri tem se mu tako mudi, da se nad to mladostno naglico nehote zamisliš. Tudi zapravlja seveda neumorno.

Zdaj se je recimo končala zimska sezona in Peterburg, vsaj po koledarju, že pripada pomladi. Dolgi časopisni stolpci se začenjajo polniti z imeni tistih, ki odhajajo v tujino. A na svoje veliko začudenje takoj opazite, da je Peterburg v veliko večjem zdravstvenem kot pa finančnem razsulu. Priznam, da ko sem primerjal ti dve razsuli, me je zgrabil paničen strah, in to do te mere, da sem si predstavljal, da sploh nisem v prestolnici, ampak v lazaretu. A sem potem takoj presodil, da se vznemirjam po nepotrebnem in da je denarnica provincialnega očka še dovolj nabasana in globoka.

Videli boste, s kakšno nezaslišano eleganco se bodo napolnile dače, kakšne nedoumljive obleke bodo zamrgolele v brezovih gozdičkih ter kako bodo vsi srečni in zadovoljni. Prepričan sem celo, da bo tudi revež, ko bo videl vsesplošno veselje, takoj postal srečen in zadovoljen. Če ne drugega, bo zastonj videl nekaj, kar za noben denar ne vidiš v nobenem drugem mestu naše širne države.

A, ko smo že pri revežu. Nam se zdi, da je od vseh mogočih revščin najostudnejša, najbolj odbijajoča, nehvaležna, nizka in umazana – svetovljanska revščina, čeprav je zelo redka, se pravi revščina, ki je zapravila zadnjo kopejko, a se iz dolžnosti vozi v kočijah, z umazanijo škropi pešce, ki si s poštenim delom v potu lastnega obraza služijo kruh,